

Педагогіка конкретної мети як провідний виховний метод у системі превентивного виховання О.А. Захаренка

Сергій ЗАХАРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри загальної педагогіки та психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,

Олександр ЗАХАРЕНКО,

здобувач кафедри загальної педагогіки та психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Поняття «превентивний», «превентивна педагогіка» відносно недавно з'явилися у педагогічному вжитку. Їх проникнення у вітчизняний освітній простір зумовлено активізацією і розширенням міжнародного науково-педагогічного співробітництва, зокрема між ЮНЕСКО та Національною академією педагогічних наук України.

Поява превентивної педагогіки, а отже і її термінологічного апарату, пов'язана з необхідністю розроблення принципів, форм та методів випереджувального впливу як засобу протидії різкому зростанню злочинності неповнолітніх та інших форм девіантної поведінки у кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст.

Більшість науковців розглядає превентивне виховання (від лат. *prea* – попереду, поряд; *ventum* – попереджати, випереджати) як комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямований на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, надання їм допомоги і захисту [1, с. 7].

Зрозуміло, що негативна тенденція збільшення кількості учнівської молоді з неадекватною поведінкою є наслідком значних суспільних деформацій і не може бути подолана виключно за допомогою педагогічних знань. Простежується чітка кореляція між надмірним поширенням споживачьких цінностей у соціумі та зростанням молодіжної делінквенції. Девіантні явища у молодіжному середовищі ми розглядаємо як виклик на спробу роботизації шкільного виховання у процесі розвитку так званого «постмодерного» суспільства.

Незважаючи на попередження видатних мислителів середини ХХ ст. (О.Хакслі, Е.Фромма), за-

хідне суспільство, з нашого погляду, виявилось нездатним віднайти та переорієнтуватися на інші цінності, відмінні від простого механічного нарощування споживання благ. А тиск невирішуваних ідеологічних та економічних суперечностей, що зростає, наближує суспільство до колапсу. Наслідком таких процесів є загрозлива ситуація у сфері виховання. З цього питання видатний український педагог-мислитель О.А. Захаренко зазначав: «На рубежі ХХ–ХХІ століть проблеми виховання молоді загострились не лише у нашій країні, а й практично у всіх країнах світу. Наркоманія, від якої почали помирати діти, розбій, проституція, терор набули настільки широкого масштабу, що з'явилась реальна загроза існуванню самого людства (супутні епідемії, страхітливий стан здоров'я, психоз, страх, відсутність надії)» [2, с. 1].

З огляду на це, парадоксальним видається той факт, що багато сучасних вітчизняних вчених зосереджують основну увагу на можливості імплементації зарубіжних напрацювань з превентивного виховання, ігноруючи творчу спадщину видатних вітчизняних педагогів-класиків, які ще у 60–70-ті роки ХХ ст. не лише наголошували на необхідності випереджувального впливу на молодь, але й успішно розв'язували основні проблеми превентивного виховання в умовах ортодоксальної ідеології традиційного суспільства. Їхні теоретичні та практичні здобутки випередили основні світові педагогічні тенденції у царині превентивної педагогіки й заступають на детальне вивчення і впровадження у практику роботи українських освітніх закладів.

Метою нашого дослідження є розкриття та аналіз педагогічної спадщини видатного українського вченого-практика, академіка АПН України і Російської академії освіти, директора Сахнівської середньої школи О.А. Захаренка з превентивного виховання, зокрема його авторського виховного

*Авторська О.А. Захаренка середня загальноосвітня школа
(с. Сахнівка, Черкаська обл.)*

методу «педагогіки конкретної мети» як альтернативи формальному копіюванню зарубіжних педагогічних систем у розвитку української освіти.

Труднощі, з якими мають справу педагогічні колективи (педагоги) під час використання конкретних методів, змушують нас окремо наголосити на необхідності цілісного осмислення тієї чи іншої педагогічної системи, авторський педагогічний метод якої є інструментарієм реалізації виховних завдань, зорієнтованих на концептуальну ідею педагогічної системи. З цього випливає, що:

- по-перше, при впровадженні педагогічного методу, розробленого у минулому, обов'язковим є врахування методологічних засад сучасного виховного процесу та особливостей суспільних відносин на конкретному історичному етапі;

- по-друге, у зв'язку з відсутністю більш-менш цілісної системи орієнтирів у сучасній вітчизняній едукативній системі нагальною є потреба в чіткому осмисленні вектора розвитку української освіти, який, на наше переконання, має відповідати гуманістичним основам суспільства. Фундаментом вектора поступу будуть слугувати традиційні вітчизняні педагогічні системи. До таких зараховуємо авторську педагогічну систему О.А. Захаренка.

Досліджуючи творчу спадщину педагога-новатора, ми обґрунтували дієвість розробленого і застосованого ним інноваційного виховного методу, що отримав назву «педагогіка конкретної мети».

Аналізуючи зміст поняття «педагогіка конкретної мети», ми виявили, що у наукових працях вітчизняних та зарубіжних педагогів немає єдиного підходу до трактування цього терміна. Зазвичай всі дослідники пов'язують його виникнення з науково-педагогічною та практичною діяльністю О.А. Захаренка на посаді директора Сахнівської середньої школи. Водночас термін згадується описово, без деталізації і конкретизації його змісту.

Відсутність методологічної парадигми стала причиною дивергенції у тлумаченні зазначеного

терміна. Залежно від контексту наукового дослідження його розглядають або як автохтонний метод у педагогічній діяльності народного вчителя О.А. Захаренка, або як самостійний інститут педагогічної науки, або як певне абстрактне поняття, яке визначає напрям діяльності Сахнівської середньої школи. На наше переконання, за основу варто взяти думку, висловлену О.В. Сухомлинською, яка розглядає педагогіку конкретної мети як метод, що дав змогу О.А. Захаренку реалізувати у діяльності Сахнівської середньої школи поставлені суспільством і громадою навчально-виховні завдання [3].

У більшості наукових і публіцистичних працях дослідники творчої

спадщини академіка О.А. Захаренка, описуючи названий термін, вживають вираз «педагогіка конкретної дії». На нашу думку, доцільним є використання терміна «педагогіка конкретної мети», оскільки педагогічно-дієвою сутністю цього виховного методу є насамперед постановка перед вчительсько-учнівським колективом конкретної і зрозумілої мети, спрямування колективу на реалізацію передбачуваного кінцевого результату, який у подальшому досягається спільними зусиллями школи і громади, а також спільне використання результатів діяльності.

Поняття, введені О.А. Захаренком: «педагогіка конкретної мети», «педагогіка трьох – вчителя, батька, учня», «педагогіка вічної естафети поколінь» та інші – вдало розширили термінологічний апарат сучасної педагогічної науки, вони є вагомим внеском у розвиток її теорії.

Автори статті поставили за мету розробити основні теоретичні положення методу, що дасть змогу виокремити педагогіку конкретної мети серед новаторських педагогічних методів ХХ ст., показавши при цьому її дієвість і педагогічну доцільність використання, зокрема у превентивному вихованні.

Для подолання у подальшому розбіжностей, пов'язаних із вживанням терміна «педагогіка конкретної мети», ми пропонуємо таке визначення: **педагогіка конкретної мети** – це заснований на ідеях О.А. Захаренка метод педагогічного впливу, за допомогою якого підготовка дитини до участі у виробничому, культурному і громадському житті суспільства здійснюється шляхом спільного формулювання вчительсько-учнівських ідей-задумів та їх подальшої реалізації у системі «школа–учень–родина».

Уперше цей метод застосований О.А. Захаренком у 70–90-х роках ХХ ст. Аналізуючи його педагогічну спадщину та досвід діяльності Сахнівської середньої школи, ми дійшли висновку, що реалізація педагогіки конкретної мети передбачає три послідовні етапи.

Перший етап – висування ідеї. Первинний етап реалізації педагогіки конкретної мети полягає у поставленні перед вчителями, учнями і батьками певної мети (певного кінцевого результату), досягнення якої стає завданням усього батьківсько-школьного колективу.

Олександр Антонович писав: «Отже, недаремно у життя Василя, його однокласників, всіх учнів та вчителів, батьків, багатьох сахнівчан, діти яких не навчаються, на цілих сім років увійшла продуктивна праця не як зовнішньо обов'язкова, а як та, що дуже потрібна, що зробить життя кращим, щасливішим» [4, с. 6]. Отже, реалізація поставленої ідеї не має і не може бути примусовою. Учні та вчителі спільно бажають здійснення цієї мети і докладають спільних зусиль для її реалізації. Директор Сахнівської середньої школи називав такі ідеї щорічними ідеями-задумами. Їх філософія полягала у тому, що школа має постійно перебувати у стані творчого пошуку, постійно самовдосконалюватися і вдосконалювати життя громади.

Дослідження творчої спадщини педагога-новатора дає змогу виділити основні вимоги до ідеї-задуму:

- а) здійсненність – реалізація ідеї можлива зусиллями учнівсько-вчительсько-родинного колективу;
- б) вона має бути викликом для колективу;
- в) втілення ідеї має змінювати життя громади на краще;
- г) вона має бути пов'язана з позитивною творчістю;
- г) ідея повинна випереджати соціальні процеси у суспільстві або хоча б узгоджуватися з ними.

Другий етап – спільне розроблення стратегії. Цей етап передбачає спільне планування основних напрямів реалізації вибраної ідеї. Щодо цього О.А. Захаренко зазначав: «Нам здається, що одним із вірних шляхів розв'язання цієї проблеми є добре продумана і організована система поза-класної і позашкільної роботи наших педагогів з учнями. Це і система заходів, проведених з усім колективом протягом ряду років, це і продумана система близьких і далеких цілей, до яких повинен прямувати колектив. Причому наголошую, весь колектив, кожен учень школи. Не можна упускати жодного» [5, с. 3].

Третій етап – втілення ідеї на практиці. Основний етап застосування педагогіки конкретної мети при вирішенні завдань виховного процесу, який передбачає спільні дії суб'єктів цього процесу для досягнення відповідної мети.

Основні завдання педагогіки конкретної мети:

- виховання творчих особистостей, які не будуть «гвинтиками» соціального механізму, а зростатимуть людьми вільними, готовими і здатними докласти всіх зусиль для перетворення навколишнього життя на краще, більш гармонійне, більш щасливе;
- залучення дітей до продуктивної праці на користь усієї громади не як зовнішньообов'язкової або як виду покарання, а такої, що йде від внутріш-

Під час XVII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» та VIII Всеукраїнських Захаренківських педагогічних читань «В. Сухомлинський і О. Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодні, передбачати майбутнє».

Слово має президент НАПН України Василь Кремень

нього покликання кожної людини до творчості як основного способу самореалізації;

- широке застосування у системі превентивно-виховання;

- створення колективу вільних людей з максимальним використанням його виховних можливостей, зокрема, для формування таких якостей, як доброта, саможертвність, людяність, патріотизм, любов тощо;

- поліпшення матеріальних умов школи і громади.

Більшість науковців, які працюють над розв'язанням проблем превентивного впливу, вирізняє первинну (ранню) та вторинну профілактику. Перша розглядається як вплив на людей з метою недопущення девіантної поведінки неповнолітніх. Вторинна профілактика – це процес педагогічної корекції поведінки неповнолітніх з появою перших проявів асоціальності, девіації у їхніх вчинках. Аналіз наукових робіт у різних галузях наукових знань щодо превентивності дає змогу стверджувати, що основна увага приділяється саме методам педагогічного, психологічного чи соціального впливу на носіїв деформованих цінностей та поглядів. При цьому щодо здійснення ранньої профілактики більшість науковців обмежується констатацією її необхідності.

Для нас більш переконливою є думка В.О. Сухомлинського, який стверджував: «Важкі діти ніколи

не з'являється там, де панує дух взаємного довір'я і теплоти, де дитина змалку тонко відчуває поруч із собою людину – з її думками й переживаннями, радіощами і горем, де з перших кроків свого свідомого життя дитина вчиться керувати своїми бажаннями» [6, с. 297]. Тобто саме на виявлення методів первинної профілактики мають спрямовуватися основні наукові пошуки. Аксиоматичним є твердження, що перевиховання людини зі сталими деструктивними, деформованими поглядами на життя є складним, виснажливим і часто безрезультатним процесом. Використання педагогічних методів загальної профілактики, зокрема обов'язкового формування у дітей загальнолюдських цінностей, дасть змогу учню у подальшому успішно протистояти негативним інформаційним впливам побутового оточення та засобів масової інформації. О.А. Захаренко зазначає: «Врятуй дітей, колего! Своїм серцем і посмішкою. Врятуй від наркоманії, проституції, невігластва і злочинів. Врятуй творчою працею – головним, але не єдиним вихованням. І ти звільниш себе від непотрібної, непосильної, виснажливої боротьби з дітьми за їх слухняність і культуру» [7, с. 3]. Метод педагогічного коригування на стадії вторинної профілактики приведе лише до косметичних змін у свідомості неповнолітнього, які відносно легко можуть бути знову деформовані негативним оточенням за умови послаблення інтенсивності педагогічного впливу.

Розглянемо можливість застосування методу педагогіки конкретної мети у Сахнівській середній школі на двох основних етапах превентивної виховної роботи.

1. Педагогіка конкретної мети на етапі ранньої профілактики.

У Сахнівській середній школі з допомогою методу педагогіки конкретної мети ставилося завдання сформувавши у дітей такі якості, як колективізм, творчість, наполегливість, ініціативність, відчуття себе творцем. Завдяки використанню цього методу учні відчували потребу у співпраці з усією сільською громадою, сприймали себе невід'ємною частиною великого колективу, готового за необхідності прийти кожному на допомогу. Отже, метод давав можливість виховати громадян суспільства, стійких до негативних впливів навколишнього середовища і здатних протистояти «злу у своїй душі». У процесі реальної педагогічної діяльності О.А. Захаренком було доведено, що ці цінності є першоосновою формування не лише законослухняності як базової категорії превентивності, але й стають важливим фактором недопущення шкідливих звичок і психологічної замкненості в учнів. Опитуючи випускників Сахнівської середньої школи, які закінчили школу в 1960–1980-х роках, ми виявили, що більшість із них момент переоцінювання своїх життєвих цінностей пов'язує саме з участю у будівництві двоповерхової споруди родинно-шкільного музею з планетарієм, обсерваторією та триповерхової будівлі навчально-спортивного комплексу. Саме там, за їхніми

словами, основним критерієм значущості учня в колективі стали його успіхи у праці та різноманітні спроби інженерної творчості з метою здешевлення і пришвидшення будівництва.

Окремо треба підкреслити, що метод сприяв розкриттю у дитини творчих здібностей, спрямованих насамперед на служіння громаді, а не на задоволення власного еґо. З огляду на сказане вище, за таких умов основним фактором відмови учня від вчинення аморальних чи незаконних дій є не страх перед покаранням, а осмислене усвідомлення моральних чи правових норм суспільства. При цьому, оскільки основою виховного процесу є загальнолюдські цінності, дитина у майбутньому буде готовою до протидії негативним соціальним явищам, навіть якщо у суспільстві вони вважатимуться прийнятними.

Іншою особливістю педагогіки конкретної мети можна назвати інвайронменталізм. У процесі застосування методу учні перманентно засвоювали необхідність гармонійного ставлення до природи, адже більшість задумів була спрямована на збереження природних комплексів, показувала значущість природи у житті людини. Олександр Антонович зазначав: «Так нестримно боляче, коли побачиш зламаний дубок чи понівечену берізку. Тут і твоя вина, вчителю» [8, с. 9]. Прикладами природоохоронних задумів можуть бути створення шкільного дендропарку, куточка лікарських рослин, теплиці, висаджування «живих обелісків» та багато інших. Доведено, що ті люди, які розглядають природу і суспільство як єдину гармонійну систему, набагато рідше вчиняють злочини, не перетинають межу моральності, не здатні допустити насилля ні над людиною, ні над природою.

2. Педагогіка конкретної мети на етапі вторинної профілактики.

У неопублікованій праці О.А. Захаренка «Поверхи нетрадиційної педагогіки» [4] на конкретному прикладі перевиховання так званого «важковихованого» підлітка розкривається позитивний вплив педагогіки конкретної мети у процесі спорудження нового сучасного шкільного комплексу, задуманого вчительсько-учнівським колективом Сахнівської школи. Олександр Захаренко стверджує: «Щоб набутти досвід життя, йти шляхом духовного донордження, потрібні відповідні умови, система взаємин, конкретні плани і справи» [там само, с. 19].

Аналіз праць О.А. Захаренка дає змогу виокремити основні кроки в подоланні негативних девіантних установок завдяки застосуванню засобів педагогіки конкретної мети:

- первинне неприйняття підлітком цінностей колективу;
- виховна бесіда з колективом;
- створення будівельних бригад для спорудження комплексу;
- творче трудове змагання;
- використання неформальних лідерів – носіїв деформованих цінностей – як старших у бригадах;

– становлення колишнього «важковиховуваного підлітка» як невід'ємної частини духовно здорового колективу.

Основними суб'єктами реалізації педагогіки конкретної мети є: директор і педагогічний колектив школи, учні школи, їхні батьки, члени громади. Функції суб'єктів реалізації досліджуваного методу хоча в цілому й були спрямовані на виконання значених завдань, проте дещо відрізнялися.

Основну роль відігравав директор і педагогічний колектив Сахнівської середньої школи, які здійснювали функції контролю і керівництва щодо реалізації проекту. Крім того, саме вони розробляли педагогічні завдання з виховного впливу на учнів. За такої практичної діяльності для талановитого педагога виникають великі можливості виховного впливу. О.А. Захаренко писав: «Життя, практика – всесильний вихователь, якщо вони проникають в школу не через шпаринку, а через широко відкриті двері» [там само, с. 30].

Батьки учнів, інші члени сільської громади у спільній праці передавали учням неоціненний життєвий досвід, що сприяло зміцненню нерозривної ниточки зв'язку між поколіннями, створювався єдиний колектив села, який згуртовувався навколо школи. У процесі реалізації задуму паралельно відбувалося і виховання батьків у контексті ідеї неперервної освіти.

Учні у системі суб'єктів педагогіки конкретної мети відігравали унікальну роль накопичувачів досвіду, знань і вмінь старшого покоління, саме на них були спрямовані основні виховні комбінації педагогічного колективу школи. Водночас процес виховання мав двосторонній характер, відбувався взаємний вплив учнів на вчителів і батьків.

Педагогічна діяльність Сахнівської середньої школи характеризувалася системністю. У зв'язку з цим О.А. Захаренко зазначав: «Серйозна педагогічна стратегія завжди ґрунтується на системності впливів, на організації всього шкільного життя» [там само, с. 19].

Продовження аналізу і виокремлення конкретних складових авторської педагогічної системи О.А. Захаренка є важливим, оскільки усвідомлення її як єдиного цілого, як новітньої унікальної педагогічної системи, теоретично обґрунтованої і реалізованої педагогом-новатором у діяльності Сахнівської середньої школи протягом 70–90-х років ХХ ст., допоможе вирішити складні питання у галузі сучасної освіти і виховання.

Література

1. Концепція превентивного виховання дітей і молоді. Затверджено Президією АПН України 25.02.98 // Учитель. – 2000. – №1–3. – С. 6–11.
2. Захаренко О.А. Проблеми виховання учнівської молоді в перехідний період суспільства: статті, листи, ідеї, думки / О.А. Захаренко. – 1995. – 6 с. // Приватний архів родини Захаренків. – П. 121.
3. Сухомлинська О.В. Авторські педагогічні системи як складова оновлення національної школи / О.В. Сухомлинська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2007. – №36. – С. 24–27.
4. Захаренко О.А. Неопублікована стаття «Поверхи нетрадиційної педагогіки» / О.А. Захаренко // Приватний архів родини Захаренків. – П. 136.
5. Захаренко О.А. Організація роботи з учнями в позаурочний час: статті, листи, ідеї, думки / О.А. Захаренко. – 1973. – 6 с. // Приватний архів родини Захаренків. – П. 106.
6. Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1976.
7. Захаренко О.А. Доповідь на колегії Міністерства освіти СРСР «Основные тенденции развития сельской школы в настоящее время (взгляд снизу)», м. Москва, Росія / О.А. Захаренко. – 1990 // Приватний архів родини Захаренків. – П. 77.
8. Захаренко О.А. Виступ на загальних зборах колгоспу «Маяк», с. Нетеребка, Корсунь-Шевченківський район, Черкаська обл., Україна / О.А. Захаренко. – 1977 // Приватний архів родини Захаренків. – П. 5.

Анотації

Сергій ЗАХАРЕНКО, Олександр ЗАХАРЕНКО
Педагогіка конкретної мети як провідний виховний метод у системі превентивного виховання О.А. Захаренка

У статті теоретично обґрунтовано унікальність і дієвість розробленого і застосованого у діяльності Сахнівської середньої школи інноваційного виховного методу педагогіки конкретної мети.

Ключові слова: Сахнівська середня школа, інноваційний виховний метод, педагогіка конкретної мети.

Сергей ЗАХАРЕНКО, Александр ЗАХАРЕНКО
Педагогика конкретной цели как ведущий воспитательный метод в системе превентивного воспитания А.А. Захаренко

В статье теоретически обоснована уникальность и действенность разработанного и применённого в деятельности Сахновской средней школы инновационного воспитательного метода педагогики конкретной цели.

Ключевые слова: Сахновская средняя школа, инновационный воспитательный метод, педагогика конкретной цели.

Sergiy ZAKHARENKO, Olexandr ZAKHARENKO
Pedagogics of real purpose as a leading educational method in system of preventive education of O.A. Zakharenko

In the article it is for the first time proved uniqueness and effectiveness of developed and applied in the practice of Sahnivka middle school innovative educational method of pedagogics of real purpose.

Keywords: Sahnivka middle school, an innovative educational method, pedagogics of real purpose.